

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертацията на доц. д-р Баян Райханова на тема:
„Съвременна арабска проза: от неокласическото към постмодерното”
за присъждане на научна степен „доктор на науките”

Рецензент: проф. дфн Александър Федотов

Доц. д-р Баян Райханова получава магистърска степен по арабистика през 1980 г. в Ташкентския държавен университет, днес Узбекистан, по онова време Съветския съюз. През 1986 г. тя защитава кандидатска дисертация на тема: „Еволюция на героя в творчеството на сирийския романист Фарис Зарзур” в Института по изтокознание в Москва.

От 1987 г. тя работи в Софийския университет „Св. Климент Охридски” и води часове по нова арабска литература, съвременна арабска литература, арабски език и казахски език като втори тюркски език.

През 1995 г. на нея се присъжда научната степен доцент за хабилитационния труд на тема: „Основни тенденции в развитието на сирийския роман”.

От тази кратка справка за професионалния път на доц. д-р Баян Райханова е ясно, че нейният научен интерес трайно се фокусира върху съвременната арабска литература, по-точно сирийската литература. В настоящата си дисертация обаче тя се обръща към една обобщава нейните творчески дирения тема, а именно – тя прави цялостен анализ на съвременната арабска проза.

Трудът наброява 314 страници и включва Увод, три глави, Заключение, Библиография и съдържа необходимите справки.

Явлението, наречено „съвременна арабска литература”, все още се разглежда като представително за целия арабски свят (а това са повече от 20 държави), при все това, че самите арабски специалисти заявяват, че отделните диалекти на арабския език все повече се превръщат в

самостоятелни езици. Предизвикателството пред настоящата дисертация според мен се състои или в открояването на общите закономерности в отделните арабски прозаични корпуси, или във фокусирането върху такива техни-специфични характеристики, които подсказват, че днес вече можем да говорим за много и то видимо различни съвременни арабски литератури. Веднага трябва да призная, че изследователят се застъпва за единството на съвременната арабска проза и доказва тази хипотеза в своята дисертация.

Всъщност, в дисертацията доминира историческият описателно-дескриптивен подход, чието използване може да бъде възприето и като оправдано, ако имаме предвид многото „липси“ в потретирането на отделните арабски литератури в тяхното прозаично измерение. Но пожеланието за същностен литературоведски анализ, съпроводен от задълбочен културогичен прочит у мен остава.

От дисертацията става ясно, че нейният авторът се интересува преди всичко от генезиса и формирането на съвременната арабска проза в контекста на развитието на световната литература, преди всичко европейската такава. За да се получи арабската литературна прозаична палитра по-завършена, доц. д-р Баян Райханова се обръща към литературите на Алжир, Египет, Ирак, Йемен, Йордания, Катар, Кувейт, Либия, Ливан, Мароко, ОАЕ, Оман, Палестина, Сирия, Судан и Тунис. Обаче примерите от тези литератури в текста на дисертацията имат различна тежест, или, казано с други думи, наблюдава се определен дисбаланс в полза например на сирийската, египетската, иракската литература.

Нещо повече, някои арабски литератури, такива като на Саудитска Арабия, Бахрейн, Мавритания, Сомалия по една или друга причина не се вземат под внимание, което разбира се накърнява цялостното изпълнение на поставената изследователска задача.

В интерес на истината, авторът се захваща с решаването на много други, също важни задачи: да изясни предпоставките и особеностите на прехода на арабската литература от средновековен към модерен тип, да открие новите принципи на художественото мислене в неокласическата арабска проза, да разкрие спецификата на възрожденския роман и функционирането му в преходната епоха, да проследи формирането на прозаическите жанрове и диференциацията им в творчеството на т.нар. обновители на арабската литература, да анализира феномена на ангажираната проза и критическата му рефлексия през 1950-те години, да проследи жанровите трансформации на постколониалния разказ и тенденциите в развитието му през 1960-те и 1980-те години, да разкрие художествените особености на експерименталната проза през втората половина на 1960-те и първата половина на 1990 години, да разгледа художествените дискурси от края на ХХ и началото на ХХІ век.

Казано с други думи, в своята дисертация доц. д-р Баян Райханова ни запознава с резултатите от дългогодишната си работа с творчеството на отделни арабски прозаисти, пречупено през призмата на политическите, социалните и разбира се културните промени, настъпили през втората половина на миналия век в различните арабски общества. Както ни е добре известно, за разлика от продължилото повече от обикновеното арабско Средновековие съвременната епоха буквално връхлита арабските общества, променяйки техните традиции и навици, начина им на живот, често поставяйки пред тях верски, икономически и социални предизвикателства...

В първата глава от дисертацията си авторът анализира възрожденската проза, като поставя акцент върху появата на романа като „жанра на всички жанрове”. Тук авторът оправдано поглежда преди всичко към египетската и сирийската проза, като доказва тяхното водещо значение още от края на ХІХ век за формирането на арабска проза. Очертават се умело границите на арабската периодика от онази епоха, значението на

литературните преводи. Изследва се появата на неокласическата проза, включваща чисто художествени творби, пътеписи, маками и т.н.

Важно значение се отдава и на възрожденския роман в цялото му разнообразие: от историческия роман до сложни синкретични творби.

Втората глава от дисертацията е посветена на прехода от неокласическото към модерното. Този сложен процес в арабските страни се реализира чрез създаването на творчески сдружения, формирането на т.нар. новелистична школа, в рамките на която се зараждат собствени открояващи се творчески похвати.

По онова време литературната критика вече говори за обновяването на прозаичния жанр в арабския свят, за появата на съвременния роман, в който все пак още се усеща делението на наративите на „висока литература” и „ниска литература”.

В тази глава доц. д-р Баян Райханова се спира подробно върху творчеството на отделни писатели, такива като Мухаммад Хусайн Хайкал, Мустафа Лютфи, Джубран Халил Джубран и други. Анализът се допълва от вглеждането в биографиите на тези и други автори, в техните естетически и художествени пристрастия, които в значителна степен обуславят посоките в техните творчески дирения.

И тук специално място се отделя на историческия роман и новите вектори в неговото развитие чрез навлизането в литературата на ново поколение писатели – хора с университетско образование, такива като Наджиб Махфуз.

Тежкия преход към модерния живот, който арабските страни осъществяват през 1950-1960 години от миналия век, отново изтласква на преден план т.нар. ангажирана проза и критика. Засилват се и реалистичните тенденции в арабската проза.

Последната, третата глава от дисертацията фокусира своето внимание върху модерното и постмодерното в арабската проза през втората

половина на XX и началото на XXI век. Това е времето, според автора на дисертацията, когато литературните процеси в арабските държави се синхронизират и придобиват по-ясно изразени признаци на типологическо сходство. Такава конвергенция се обяснява както със закономерностите на иманентното художествено развитие, така и с политическите и социално-икономическите трансформации, които настъпват тогава в арабските страни.

През 1960-1980-те години най-изявените арабски прозаисти вече не се ограничават с „външното правдоподобие”, характерно за творчеството на т.нар. обновители на арабската литература, а използват разнообразна модерна наративна техника, като по този начин обогатяват структурно-композиционните и формално-стилистическите особености на арабския наративен корпус.

И все пак, описаните горе обновителни процеси не разрушават изцяло старите литературни традиции, а ги доразвиват и актуализират. Особено ярко това се наблюдава в разказите, носещи традиционен характер. В третата глава доц. д-р Баян Райханова отново се връща към жанра разказ, като анализира новите му форми – сценичните разкази, лирическите разкази и т.н.

Важно място в тази глава заема и анализът на експерименталната проза, която по думите на един арабски литератор отразява „новата чувствителност” на авторите. В края на XX – началото на XXI век особено важно значение за развитието на арабската проза имат постиженията на европейските литератури. Тяхното влияние се усеща даже тогава, когато арабските писатели се опитват да се обърнат към културното си наследство по нов, по-различен от преди начин. Те търсят корените на своята национална идентичност, като използват универсалния литературен инструментариум. Така се преосмислят традиционните митологични, фолклорни и класически виждания в рамките на арабската култура.

По думите на Абдала Абу Хайф, арабската проза през посочения период използва различни дискурсни стратегии, и това е резултат от по-различно вглеждане в литературните герои и по-различно възприемане на заобикалящия ги свят. Това е времето, когато в арабската проза като че ли доминира модернистският и постмодернистският дискурс.

В Заключението авторът справедливо подчертава, че коренните промени в сферата на културата, преживяла предколониалния и колониалния период, динамизират общоарабския литературен процес. Наблюдава се сплотяването на литераторите въз основа на единството на творческите интереси, изработването на нови художествени критерии и ценностни ориентири. Прозаичните жанрове еволюират.

В арабската художествена проза възниква нов тип психологизъм, което е резултат от трансформирането на идеологическите и естетическите ориентири на модерния човек. Задълбочава се философското осмисляне на действителността, формира се нов повествователен модел.

Няма как да не се съглася с крайния извод на доц. д-р Баян Райханова, че съвременната арабска проза не е изолирана от творческите търсения на другите литератури и търпи непрекъснато обновление.

Доц. д-р Баян Райханова има седем публикации по темата на дисертацията у нас и в чужбина.

Авторефератът е направен в съответствие с необходимите правила.

Декларирам, че нямам общи публикации с автора на дисертацията.

Убедено предлагам на членовете на уважаемото научно жури да присъдят на доц. д-р Баян Райханова научната степен „доктор на науките”.

София, 13 юни 2017 г.

Проф. д-р Александър Федотов